

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗИНА
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Декан філософського факультету
Іван КАРПЕНКО

_____ 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ТА ПОСТКОМУНІСТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
(шифр і назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти **бакалаврський**
галузь знань **05 Соціальні та поведінкові науки**
спеціальність **052 Політологія**
освітня програма **Політичні технології та аналіз політики**
вид дисципліни – **Обов'язкова**
факультет **філософський**

2023/2024 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою філософського факультету

Протокол № 6 від 16 червня 2023 року

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: **Шаповаленко** Марина Володимирівна – доктор політичних наук, професор кафедри політології філософського факультету, доцент.

Програму схвалено на засіданні кафедри політології

Протокол № 11 від 15 червня 2023 року

Завідувач кафедри політології

Олександр ФІСУН

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Політичні технології та аналіз політики»

Гарант освітньо-професійної програми

Тетяна КОМАРОВА

Програму погоджено методичною комісією філософського факультету

Протокол № 10 від 14 червня 2023 року

Голова методичної комісії
філософського факультету

Сергій ГОЛІКОВ

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Демократизація та посткомуністичні трансформації» складена до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки другого рівня **бакалавра** вищої освіти за спеціальністю 052-політологія

1 Опис навчальної дисципліни

1.1. **Метою** викладення навчальної дисципліни є: ознайомлення з найважливішими аспектами, поняттями, методиками транзитології, концепціями змін, формування у студентів уявлень про основні підходи та напрямки аналізу посткомуністичних трансформацій, допомога студентам в усвідомленні власних політичних орієнтацій, у визначенні ціннісних орієнтирів, сучасних проблем і тенденцій розвитку політики

1.2. **Основними завданнями вивчення дисципліни** є: Основними завданнями вивчення дисципліни «Демократизація та посткомуністичні трансформації» є висвітлення проблематики та наукового інструментарію вивчення трансформаційних процесів, розкриття основних методик вивчення посткомуністичної трансформації, представлення послідовних ходів політологічного аналізу системних змін, визначення ролі та місця політологічного знання у формуванні сучасних гуманітарних уявлень про світ і людину..

1.3. Кредитів 4

1.4 загальна кількість год. 120

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
обов'язкова	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
2	2-й
Семестр	
3	3-й
Лекції	
20	10 год.
Практичні, семінарські заняття	
20	4 год.
Лабораторні заняття	
год.	год.
Самостійна робота	
80	76 год.
Індивідуальні завдання	
год.	

1.6. Заплановані результати навчання

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати: про стан сучасних концепцій змін суспільств; мати уявлення про панораму політологічної думки та розуміння щодо змісту посткомуністичних трансформацій, особливості посткомуністичних змін в Україні

уміти: виявляти базові принципи посткомуністичних трансформацій, функціонування політичної системи та політичних інститутів і процесів умовах системних змін; аналізувати логіку політичного розвитку суспільства в умовах нестабільності.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Концепції посткомуністичних трансформацій

Тема 1. Політичний розвиток та політичні зміни (концепції модернізації, концепція залежності).

Еволюція концепцій модернізації. Криза концепцій модернізації Критика політики вестернізації. Концепція модернізації Ш.Ейзеншдат. Процеси досліджувалися Г. Алмондом, Д. Аптером, Р. Ароном, Т. Банурі, У. Беком, Л. Біндером, С. Блеком, М. Вейнером, С. Вербою, П. Вірільо,

Дж. Гелбрейтом, Р. Грю, Л. Даймондом, Р. Далем, Ш. Ейзенштадтом, Г. Екстейном, А. Етціоні, Р. Інглехартом, Я. Келлером, П. Кеннеді, Дж. Коулменом, Д. Лайоном, М. Леві, М. Ленгом, Х. Лінц, С. Ліпсетом, Р. Мундтом, М. Муром, Г. О'Доннеллом,. Концепція залежності розвитку як спроба подолання кризи теорії модернізації.

Тема 2. Класичні концепції транзитології та їхня криза

Умови виникнення концепції демократичного транзиту(Х.Лінц, Г.О'Донел, Л.Даймонд) Етапи розвитку транзитології. Криза транзитології. Основні концепти транзитології. Етапи демократизації

Розділ 2 *Глобальна демократизація*

Тема 1. Концепція глобальної демократизації С.Гантингтона

Основні ідеї концепції глобальної демократизації. Особливості хвиль демократизації. Критика концепції С.Гантінгтона. Особливості третьої хвилі демократизації

Тема 2. Геополітичний чинник третьої хвилі демократизації

Зміни зовнішньої політики геополітичних акторів (США, СРСР). Перебудова в СРСР як чинник посткомуністичних трансформацій. Завершення «холодної війни». Вплив Ватикану на розвиток посткомуністичних трансформацій

Розділ 3. *Порівняльний аналіз посткомуністичних трансформацій в країнах СНД та Східної Європи*

Тема 1. Внутрішні і зовнішні чинники посткомуністичних трансформацій

Геополітичні чинники посткомуністичних трансформацій. Зміна зовнішньої політики СРСР. Радикальні зміни у внутрішньої політиці країн соціалістичної системи.

Тема 2 Структурні та процедурні чинники трансформацій.

Поведінка політичних еліт. Історичні традиції, культурні чинники, геополітичне становище країн. Ефект доміно

Розділ 4. *Особливості політичних систем посткомуністичних трансформацій*

Тема 1. Інституційний дизайн посткомуністичних режимів в країнах СНД та Східної Європи.

Чинники формування інституціональної системи посткомуністичних трансформацій. Основні завдання демократичного транзиту. Створення системи державного управління. Проблема державної спроможності. Дилема демократії та ефективного урядування. Проблеми формування політичної нації, Особливості формування громадянського суспільства.

Тема 2 Порівняльний аналіз інститутів політичної системи країн Східної Європи та СНД

Особливості інститутів президента та органів представницької влади в країнах Східної Європи,СНД та інших країн посткомуністичної трансформації. Впливи електоральної системи на розвиток партійної системи.

Розділ 5. *Особливості посткомуністичної трансформації України*

Тема1. Передумови посткомуністичної трансформації України.

Рух спротиву в історії радянської України. Поява нових суспільно-політичних течій під час перебудови. Криза урядування та прийняття політичних рішень. Соціально-економічна криза радянської системи.

Тема 2 Хвильовий характер процесу змін в Україні за роки незалежності.

Етапи змін незалежної України. Чинники хвильового розвитку України. Створення неопатримоніального режиму. Домінанта олігархату в процесі змін. Гойдалка змін від авторитаризму до поміркованої гібридності

Тема 3 Особливості еволюції політичного режиму України (між авторитаризмом та демократією)

Чинники помаранчевої революції. Наслідки помаранчевої революції та змін політичної системи країни. Поява «вікна можливостей». Парламентсько-президентська республіка: її вади та ризики. Згорання демократичних перетворень та імітація реформ. Чинники та наслідки «революції гідності».

Тема 4 Перспективи посткомуністичних трансформацій в Україні

Головні дилеми посткомуністичних перетворень в Україні. Геополітичні чинники подальшого розвитку країни. Вплив ЄС на демократичні перетворення в країні.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
л		п	лаб	інд	ср	л		п	лаб	інд	ср	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Концепції посткомуністичних трансформацій												
<i>Тема 1.</i> Політичний розвиток та політичні зміни (концепції модернізації, концепція залежності).	10	1	1			8		2				9
<i>Тема 2.</i> Класичні концепції транзитології та їхня криза	10	1	1			8						9
Разом за розділом 1	20	2	2			16		2				18
Розділ 2. Глобальна демократизація												
<i>Тема 3.</i> Концепція глобальної демократизації С.Хантінгтона	16	4	4			8						4
<i>Тема 4.</i> Геополітичний чинник третьої хвилі демократизації	14	4	2			8						4
Разом за розділом 2	30	8	6			16						8
Розділ 3. Порівняльний аналіз посткомуністичних трансформацій в країнах СНД та Східної Європи												
<i>Тема 5</i> Внутрішні і зовнішні чинники посткомуністичних трансформацій	11	1	1			9		2	2			8
<i>Тема 6.</i> Структурні та процедурні чинники трансформацій країн 3-ї хвилі демократизації	11	1	1			9						8
Разом за розділом 3	22	2	2			18		2				16
Розділ 4. Особливості політичних систем посткомуністичних трансформацій												
<i>Тема 7.</i> Інституційний дизайн постком. режимів	6	2	2			2		2				6
<i>Тема 8</i> Порівняльний аналіз інститутів політичної системи країн Східної Європи та СНД	6	2	2			2						6
Разом за розділом 4	12	4	4			4		2				12
Розділ 5. Особливості посткомуністичної трансформації України												
<i>Тема 9.</i> Передумови посткомуністичної трансформації України.	10	2	2			6						6
<i>Тема 10</i> Хвильовий характер процесу змін в Україні за роки незалежності.	10	2	2			6		2				6
<i>Тема 11</i> Особливості еволюції політичного режиму України (між авторитаризмом та демократією)	9	1	1			7						6
<i>Тема 12</i> Перспективи пост-	9	1	1			7		2	2			6

комуністичних трансформацій в Україні												
Разом за розділом 5	38	6	6			26		2				24
Усього годин	120	20	20			80		10	4			76

4. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денне	заочне
1	Політичний розвиток та політичні зміни (концепції модернізації, концепція залежності).	1	
2	Класичні концепції транзитології та їхня криза	1	
3	Концепція глобальної демократизації С.Хантінгтона	4	
4	Геополітичний чинник третьої хвилі демократизації	2	
5	Порівняльний аналіз посткомуністичних трансформацій в країнах СНД та Східної Європи	1	2
6	Внутрішні і зовнішні чинники посткомуністичних трансформацій	1	
7	Інституційний дизайн посткомуністичних режимів в країнах СНД та Східної Європи	2	
8	Порівняльний аналіз інститутів політичної системи країн Східної Європи та СНД	2	
9	Передумови пост-комуністичної трансформації України.	2	
10	Хвильовий характер процесу змін в Україні за роки незалежності.	2	
11	Особливості еволюції політичного режиму України (між авторитаризмом та демократією)	1	
12	Перспективи пост-комуністичних трансформацій в Україні	1	2
	Разом	20	4

5. Самостійна робота

з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денне	заочне
1	Порівняльна транзитологія.	8	9
2	Хвилі демократизації .	8	9
3	Глобалізація і проблеми транснаціональної демократії	8	4
4	Криза класичних теорій модернізації та політичного розвитку	8	4
5	Геополітичний чинник посткомуністичних трансформацій.	9	8
6	Особливості посткомуністичних трансформацій третьої хвилі демократизації	9	8
7	Внутрішні та зовнішні чинники посткомуністичних трансформацій	2	6
8	Демократична консолідація і стабільність демократії	2	6
9	Інституційний дизайн «нових демократій»	6	6
10	Хвильовий характер посткомуністичної трансформації України	6	6
11	«Кольорові революції» як феномен посткомуністичних трансформацій	7	6
12	Україна між неліберальною демократією та авторитаризмом	7	6
	Усього	80	76

6. Індивідуальні завдання

аналітична доповідь, есе

7. Методи навчання

Лекції, семінарські заняття, робота з літературою, підготовка та презентація аналітичної доповіді за обраною темою

Приклад для екзамену

Поточний контроль та самостійна робота											кр	Разом	Екзамен	Сума
Розділ 1					Розділ 2						10	60	40	100
T1	T2	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12				
5	5	4	4	4	4	4	5	5	5	5				

Критерії оцінювання роботи протягом семестру

Кількість балів	Критерії оцінювання
45-60	Систематичне відвідування лекцій та практичних занять, відсутність пропусків занять без поважної причини, відпрацювання тем практичних занять, пропущених з поважної причини, виконання завдань до кожного практичного заняття, висока активність роботи на практичному занятті, засвоєння всього обсягу матеріалу, повні та обґрунтовані відповіді при виконанні завдань, здатність визначення теоретичних питань, на які розраховані завдання, уміння сформулювати своє ставлення до певної проблеми теми, вміння мислити абстрактно і узагальнено, здатність публічно представити матеріал.
31-44	Систематичне відвідування лекцій та практичних занять, відсутність пропусків занять без поважних причин, відпрацювання тем практичних занять, пропущених з поважної причини, виконання завдань до кожного практичного заняття, висока активність роботи на практичному занятті, засвоєння всього обсягу матеріалу, повні та обґрунтовані відповіді з несуттєвими помилками при виконанні завдань, здатність визначення теоретичних питань, на які розраховані завдання, уміння сформулювати своє ставлення до певної проблеми теми, здатність публічно представити матеріал
26-30	Наявність пропущених лекцій та практичних занять, відпрацювання тем пропущених практичних занять, виконання завдань до кожного практичного заняття, активна робота на практичних заняттях, засвоєння основних положень курсу, допущення декількох незначних помилок при виконанні завдань, здатність визначення теоретичних питань, на які розраховані завдання, здатність публічно представити матеріал.
21-25	Наявність пропущених лекцій та практичних занять, відпрацювання тем пропущених та практичних занять, епізодична відсутність виконання завдань, участь у роботі на практичних заняттях, засвоєння окремих положень матеріалу, неповні відповіді при виконанні завдань, складності при визначенні теоретичних питань, на які розраховані завдання, здатність публічно представити матеріал.
16-20	Несистематичне відвідування лекцій та практичних занять, відсутність на заняттях без поважних причин, наявність декількох невідпрацьованих тем пропущених практичних занять, епізодична відсутність виконаних завдань, участь у роботі на практичних заняттях, засвоєння окремих положень матеріалу тем змістовного розділу, неповні відповіді, допущення помилок при виконанні завдань, великі складності при визначенні теоретичних питань на які розраховані завдання, невпевнені навички публічного представлення матеріалу.
11-15	Епізодичне відвідування лекцій та практичних занять, відсутність на заняттях без поважної причини, наявність невідпрацьованих тем пропущених лекцій та практичних занять. епізодична відсутність виконаних завдань, пасивна робота на практичних заняттях (участь у роботі останніх лише за наявності стимулу з боку викладача), наявність певного уявлення щодо матеріалу тем змістовного розділу, неповні відповіді, допущення значної кількості помилок при виконання завдання, невміння визначити теоретичні питання, на які розраховано завдання, невпевнені навички публічного представлення матеріалу.
6-10	Систематичні пропуски лекцій та практичних занять без поважних причин, наявність невідпрацьованих тем пропущених лекцій та практичних занять. систематична відсутність виконаних завдань, пасивність у роботі на практичних

	заняттях, неповні, необґрунтовані відповіді, допущення істотних помилок при виконанні завдань, нездатність визначити теоретичні питання, на які розраховані завдання.
0-5	Систематичні пропуски лекцій та практичних занять без поважних причин, теми пропущених лекцій та практичних занять не відпрацьовані, систематична відсутність виконаних завдань, пасивність у роботі на практичних заняттях, відсутність знань, неповні, необґрунтовані відповіді, допущення істотних помилок при виконанні завдання. Нездатність визначити теоретичні питання, на які розраховані завдання, невміння публічно представити матеріал.

Максимальна сума балів за екзамен складає **40**.

Критерії оцінювання екзаменаційної роботи

Кількість балів	Критерії оцінювання
35-40	Здобувач цілком і всебічно розкрив усі питання, вільно оперує поняттями і термінологією, демонструє глибокі знання джерел, має власну точку зору стосовно відповідних питань і може аргументовано її доводити.
29-34	Здобувач достатньо повно і всебічно розкрив усі питання, вільно оперує термінологією і поняттями, демонструє знання джерел, має власну точку зору стосовно відповідних питань і може аргументовано її доводити.
18-28	Здобувач розкрив питання у загальних рисах, але спостерігаються деякі упущення при відповіді на питання, обґрунтування неточні. Не підтверджуються достатньо обґрунтованими доказами.
10-17	Здобувач розкрив питання у загальних рисах, розуміє їхню сутність, намагається робити висновки, але при цьому слабко орієнтується в джерелах, припускається грубих помилок, матеріал викладає нелогічно.
0-9	Здобувач не в змозі дати відповідь на поставлені запитання, або відповідь не правильна, не розуміє суть питання. Не ознайомлений з джерелами. Не може зробити висновків.

Відповідно, максимальна кількість набраних балів по вивченню дисципліни складає **100** балів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка
	для чотирирівневої шкали оцінювання
90-100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

10. Рекомендоване методичне забезпечення

Основна література

Базова навчально-методична література

- Бжезінський З. Великі перетворення / З. Бжезінський // Політична думка.-1994.-№3.- с. 5-15
- Бжезінський З. Демократія перед лицем глобалізації: Виступ на колоквиумі Кастельгандольфо у літку 1998 р. /З. Бжезінський // І. – 2000. – № 19. – С.42-53
- Історія політичної думки : навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий Світ-2000, 2014. 766 с.
- Основи демократії : підруч. / за заг. ред. А. Колодій. Львів : Астролябія, 2009. 832 с
- Романюк А.С.Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи: моногр. / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Л.: ВЦ ЛНУ імені І.Франка, 2007. 391 с.
- Україна у пошуку стратегій суспільно-політичного розвитку (1991–2018 рр.). Київ: ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 352с

7. Kesselman Mark, Krieger Joel, William A. Joseph Introduction to Comparative Politics Political Challenges and Changing Agendas 8th Edition Cengage Learning, Inc 2019. 770 p.

Допоміжна література

8. Національні системи оцінювання ризиків і загроз: кращі світові практики, нові можливості для України : аналіт. доп. / Резнікова О. О., Войтовський К. Є. Лепіхов А. В. ; за заг. ред. О. О. Резнікової. Київ : НІСД, 2020. 84 с.
9. Ожеван М.А., Дубов Д. В. Homo ex Machina. Філософські, культурологічні та політичні передумови формування конвергентного суспільства : монографія. К. : НІСД, 2017. 272 с.
10. Паул Дж.-Б. Сучасні демократичні країни. Участь у політичному житті, стабільність і насильство / пер. з англ.: Христенко О.В., Горбатько В.К. Харьков: Каравела, 2004.288 с.
11. Політична аналітика в державному управлінні : навч. посіб. / С. О. Телешун, Ю. Г. Кальниш, І. В. Рейтерович, О. Р. Титаренко. К. : НАДУ, 2012. 228 с
12. Політична система сучасної України: особливості ставлення, тенденції розвитку / Редкол.: Ф.М. Рудич (голова) та ін. К.: парламентське вид-во, 1998. 211 с.
13. Порівняльна політика. Основні політичні системи сучасного світу /За заг.ред. В.Бакірова, М.Сазонова. Х.:ХНУ імені В.Н.Каразіна,2008. 576 с.
14. Blühdorn I., Butzlaff F. Democratization beyond the post-democratic turn: towards a research agenda on new conceptions of citizen participation DEMOCRATIZATION 2020, VOL. 27, NO. 3, 369–388 <https://doi.org/10.1080/13510347.2019.1707808>
15. Eckstein Harry A Perspective on Comparative Politics, Past and Present Research Schools and Modes of Explanation URL: https://www.corwin.com/sites/default/files/upm-binaries/24808_Ch_01.pdf
16. Hall Peter A and Taylor Rosemary C. R. Political Science and the Three New Institutionalisms r https://www.mpifg.de/pu/mpifg_dp/dp96-6.pdf
17. Daalder Hans State formation, parties and democracy. Studies in comparative European politics https://www.dbnl.org/tekst/daal024stat01_01/daal024stat01_01.pdf
18. Keman Hans Comparing political systems: Towards positive theory development Working Papers Political Science No. 2006/01 Department of Political Science Vrije Universiteit Amsterdam <https://research.vu.nl/ws/portalfiles/portal/74100296/2ACBD484-1279-D040-8BAD682A66091259>
19. Matsiyevsky Y. Ukraine's Regime Is Less Stable than It Was under Yanukovich A Third Year Comparison Ponars Eurasia Policy Memo. 2018. No. 517. 2018. URL: https://eprints.oa.edu.ua/6836/1/Matsiyevsky_March_2018.pdf.
20. Newton Kenneth, Deth jan w. van Foundations of Comparative Politics Democracies of the Modern World SECOND EDITION CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS 2010, 473 p.
21. Landman Todd Issues and Methods in Comparative Politics: An Introduction /Todd Landman. 3rd ed. p. cm. Routledge 2003. 385 p.
22. Perlick Franziska Corruption and political stability in postconflict countries: Is there really a Trade-Of? Working Papers on Development and Global Governance No. 12 March 2016 104 p.
23. Sass K. Cleavage structures and school politics: a Rokkanian comparative-historical analysis History of Education, 49:5, 636-660, DOI: 10.1080/0046760X.2020.1747645
24. Verba, S. (1993). The uses of survey research in the study of comparative politics: issues and strategies. Historical Social Research, 18(2), 55-103. <https://doi.org/10.12759/hsr.18.1993.2.55-103>

10. Інформаційні ресурси

1. Президент України : офіційний сайт. URL: <http://www.president.gov.ua/>
2. Верховна Рада України : офіційний сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/> Кабінет Міністрів України : офіційний сайт. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/>
3. Урядовий кур'єр : офіційний сайт. URL: <http://www.ukurier.gov.ua/>

Журнали:

1. Comparative Politics. URL: <http://web.gc.cuny.edu/jcp/index.htm>
2. Comparative Political Studies. URL: <http://www.sagepub.co.uk>
3. European Journal of Political Research. URL: <http://www.wkap.nl/prod/j/0304-4130>
4. The Journal of Politics, Texas University. URL: <http://www.utexas.edu/utpress/journals/jjop.html>
5. Journal of Democracy <https://www.journalofdemocracy.org/>
6. World Politics, Princeton University. URL: http://muse.jhu.edu/journals/world_politics/
7. Political Science, Stanford University. URL: <http://polisci.annualreviews.org/>
8. American Political Science Review, Michigan University. URL: <http://www.ssc.msu.edu/~apsr/>

9. Democratisation. URL: <http://www.frankcass.com/jnls/index2.htm>
10. Дослідження стану свободи в світі («Дім свободи»). URL: <http://www.freedomhouse.org>
11. Дослідження громадської думки «Євробарометр» – <http://europa.eu.int/comm/dg10/epo/polls.html>
12. Порівняльна база даних 23 країн за період 1960-2004 рр. Інституту політичних наук Університету Берну (Швейцарія) URL: http://www.ipw.unibe.ch/content/team/klaus_armingeon/comparative_political_data_sets/index_ger.html

11. Особливості навчання за денною формою в умовах подовження дії обставин непоборної сили (в тому числі запровадження карантинних обмежень через пандемію)

В умовах дії карантинних обмежень освітній процес в університеті здійснюється за змішаною формою навчання, а саме:

– дистанційно (за затвердженим розкладом занять) на платформі Zoom проводяться всі лекційні заняття;

– дистанційно на платформі Moodle (<http://dist.karazin.ua/moodle/>) проводяться практичні (семінарські), індивідуальні заняття та консультації, контроль самостійної роботи;

– аудиторно (за затвердженим розкладом занять) проводяться 30% практичних та практичних занять у навчальних групах кількістю до 20 осіб з урахуванням відповідних санітарних і протиепідемічних заходів.